
STUDY OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT: REGIONAL ASPECTS

Ivaylo Ivanov

University of Forestry, Bulgaria, ihivanov@hotmail.com

Adriana Strekalovska-Garkova

University of Forestry, Bulgaria, strekalovska@abv.bg

Radostina Sotirova

University of Forestry, Bulgaria, radostinasotirova@gmail.com

Spasimira Geranova

University of Forestry, Bulgaria, s.geranova@abv.bg

Abstract: Tourism is an important sector for the country, presented as a priority in various national, regional and local strategic documents. The article explores the problem of adequate selection and analysis of indicators for evaluation of sustainable tourism development. An approach was proposed for their research at the regional level by developing a complex index called the Regional Tourism Index (RTI) based on seven indicators: accommodation establishments; bed-places-number per accommodation establishment; revenue per one night spent; revenue per a guest (arrival) in accommodation establishments; night spent per a guest (arrival) in accommodation establishments; relative share of night spent from foreign guest and relative share of foreign guests (arrivals) in accommodation establishments. A method has been chosen that: uses the distance from the region to a hypothetical region for estimation, gives an opportunity for using of an unlimited number of indicators, presented in different units, and allows using of standard software to calculate the integrated measure of sustainable tourism development. The results of the implementation of the method for assessing the sustainable development of tourism at the regional level were analyzed and its relevance for creating of rating lists, based on the latest official publicly available annual statistics, was evaluated. According to data for 2017 and 2018, the region-leader in the sustainable tourism development in Bulgaria (Varna) has been identified. The regions with very good sustainable tourism development (Burgas, Dobrich, Sofia (capital), Blagoevgrad, Sofia, Plovdiv, Smolyan, Pazardzhik and Stara Zagora) and the regions with not good sustainable tourism development (Sliven, Kardzhali, Kyustendil, Gabrovo, Vidin, Shumen, Montana, Pernik and Vratsa) have been identified. The group with regions with good tourism development (Ruse, Haskovo, Veliko Turnovo, Pleven, Targovishte, Yambol, Razgrad and Lovech) was also defined. The adequacy of the the Regional Tourism Index (RTI) for the assessment of changes in time has been checked and the regions that change their place in the ranking lists were identified. It was found that: 8 regions did not change their place in the ranking lists, including the region-leader (Varna); the highest growth in the ranking lists was reported for the region Razgrad (6 places up) and the most significant decrease – for the region Vidin (by 5 places down). The opportunities for applying of the Regional Tourism Index (RTI) for active regional policy promoting tourism in the problem regions are presented. Possible forms for the development of alternative tourism have been presented for some of regions.

Keywords: regional policy, sustainable development, complex evaluation, Regional tourism index (RTI).

ИЗСЛЕДВАНЕ УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕТО НА ТУРИЗМА: РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ

Ивайло Иванов

Лесотехнически университет, България, ihivanov@hotmail.com

Адриана Стрекаловска-Гъркова

Лесотехнически университет, България, strekalovska@abv.bg

Радостина Сотирова

Лесотехнически университет, България, radostinasotirova@gmail.com

Спасимира Геранова

Лесотехнически университет, България, s.geranova@abv.bg

Резюме: Туризмът е важен за страната сектор, залегнал като приоритетен в различни национални, регионални и местни стратегически документи. В статията се изследва проблема с адекватния подбор и анализа на показателите за оценка на устойчивото развитие на туризма. Предложен е подход за

изследването им на регионално ниво чрез разработване на комплексен индекс, наречен Областен туристически индекс (RTI), базиран на седем показателя: места за настаняване; легла/нощувка на единица място за настаняване; приход от една реализирана нощувка; приход от едно пренощуващо лице; реализирани нощувки от едно пренощуващо лице; относителен дял на пренощуващите чужденци и относителен дял на реализираните нощувки от чужденци. Избран е метод, който използва за оценка отдалечеността на областите от хипотетична област-еталон и позволява използването на неограничен брой показатели, представени в различни единици, и позволява използването на стандартен софтуер за изчисляване на комплексния измерител на устойчивото развитие на туризма. Анализирани са резултатите от прилагането на метода за оценка на устойчивото развитие на туризма на регионално (областно) ниво и е оценена неговата адекватност за създаване на рейтинг по последни налични официални публично-достъпни годишни статистически данни. По данни за 2017 и за 2018 г. е установена областта-лидер в развитието на туризма в България (обл. Варна). Чрез групиране са идентифицирани областите с много добро развитие на туризма в България (Бургас, Добрич, София (столица), Благоевград, София, Пловдив, Смолян, Пазарджик и Стара Загора) и областите с не добро развитие на туризма (Сливен, Кърджали, Кюстендил, Габрово, Видин, Шумен, Монтана, Перник и Враца). Определена и групата на областите с добро развитие на туризма (Русе, Хасково, Велико Търново, Плевен, Търговище, Ямбол, Разград и Ловеч). Проверена е адекватността на индекса за оценка на измененията във времето и са установени областите, които променят своето място в класацията. Установено е, че: 8 области не променят мястото си в класацията, включително и областта-лидер (Варна); най-голям ръст в класацията е отчетен за обл. Разград (с 6 места), а най-голям спад – за обл. Видин (с 5 места). Представени са възможностите за приложение на Областния туристически индекс (RTI) за провеждане на активна регионална политика, насърчаваща развитието на туризма в проблемните области. За част от областите са представени възможностите за развитие на алтернативни форми на туризъм.

Ключови думи: регионална политика, устойчиво развитие, комплексен оценка, областен туристически индекс (RTI).

1. УВОД

Туризмът е ключов елемент в повечето стратегически документи за устойчиво развитие на областите и на общините в България. Показателите, които се наблюдават на национално и на местно ниво са разнообразни, но техният анализ по отделно не позволява да се направи комплексна оценка за развитието на туризма по териториални единици.

Целта на настоящото изследване е да се разработи комплексен измерител за развитието на туризма, приложим на регионално ниво. Задачите, които се поставени за решаване са: анализ на системата от статистически показатели, използвани за наблюдение развитието на туризма на регионално ниво, и подбор на такива показатели, които да отговарят на критериите: значимост, яснота, представителност, сравнимост, навременност и други; избор на метод, който да позволи разработването на комплексен измерител, състоящ от показатели, измервани в различни мерни единици; апробиране на комплексния измерител за устойчиво развитие на туризма с последни налични официални статистически данни, анализ на резултатите, оценка на способността на измерителя за създаване на класация.

Предмет на изследване са условията за устойчиво развитие на туризма чрез оценка на местата за настаняване и постигнатите резултати (натурални и финансови) от дейността в областта на настаняване на наши и чуждестранни туристи. Обект на изследването са областите в България. Периода на изследването е двугодишен и обхваща 2017 и 2018 г. Източникът на информация са официални публично достъпни статистически данни, публикуване от Националния статистически институт в раздел „Туризмът” на секция „Бизнес статистика”. Използвани са годишните данни. Информацията е обработена, а комплексният измерител и изчислен с помощта на Microsoft® Office Excel. Резултатите са визуализирани с MapInfo Pro 12.5.

2. СЪСТОЯНИЕ НА ПРОБЛЕМА

Множество са изследванията в областта на туризма. Една част от тях са на ниво държава и са свързани с конкурентоспособността на сектора в тези държави (Calderwood, L. et al.). Не малък брой учени се фокусират върху устойчивото развитие на туризма и инструментите за измерването му (Aronsson, Buckley, Deery et al., Hall, Torres-Delgado et al., McLoughlin et al.), анализират се различни форми на туризма – селски, кулинарен и т.н, както и влиянието на „умните” градове за неговото развитие (Richards et al., Rachão et al., Della Corte et al., Teodoro et al.), но проучвания на устойчивото развитие на туризма чрез интегрален показател на ниво област за България не бяха установени.

3. МЕТОД НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За оценка на развитието на туризма по области са използвани показателите: места за настаняване, брой; легла/денонощия на единица място за настаняване, брой; приход от една реализирана нощувка, лв.; приход от едно пренощувало лице, лв.; реализирани нощувки от едно пренощувало лице, брой; относителен дял на пренощувалите чужденци, %; относителен дял на реализираните нощувки от чужденци, %.

Местата за настаняване отразяват категоризираните и функционирали през съответната година хотели, къмпинги, туристически и вилни селища, хижи, частни квартири и апартаменти, почивни станции, бунгала, къщи за гости и други, които предоставят за ползване 10 и повече легла. Показателят характеризира възможностите на областта да настаняване на гости в различни обекти. *Легла/денонощията в експлоатация* отразяват броя на леглата, които са били разкрити за всеки ден от годината, независимо от това дали са били заети или не. Чрез тях се оценява капацитета на областта за настаняване на гости. *Приходите от една реализирана нощувка* отразяват заплатената сума от пренощувалите лица без да се включват направените от тях разходи за допълнителни услуги. *Приходите от едно пренощувало лице* са измерител за престоя на гостите в местата за настаняване. *Относителният дял на пренощувалите чужденци* оценява степента на привлекателност на областите за този тип гости. *Относителният дял на реализираните нощувки от чужденци* са измерител на продължителността на престоя на гостите от други страни.

Оценяването и подредбата на областите се извършва чрез изчисляването на интегрален индекс, наречен „Областен туристически индекс“.

Първата стъпка в изчислителната процедура е нормиране на показателите по формула 1. Целта е да се отстранява влиянието на различните мерни, чрез които се представят избраните показатели.

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_i}, \quad i=1, 2, \dots, n, j=1, 2, \dots, m, \quad (1)$$

където:

z_{ij} е нормираната стойност на $i^{\text{тия}}$ показател за $j^{\text{тата}}$ област;

x_{ij} – стойността на $i^{\text{тия}}$ показател за $j^{\text{тата}}$ област;

\bar{x}_i – средната аритметична стойност на $i^{\text{тия}}$ показател, изчислена по формула (2)

$$\bar{x}_i = \frac{\sum_{j=1}^m x_{ij}}{m}, \quad i=1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

σ_i – стандартното отклонение на $i^{\text{тия}}$ показател, изчислено по формула (3)

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_i)^2}{m}}, \quad i=1, 2, \dots, n, \quad (3)$$

n – броят на показателите;

m – броят на областите.

Втората стъпка е дефиниране на област-еталон. Това е хипотетична област, определена от най-добрите стойности на избраните показатели.

Третата стъпка е определяне на разстоянието на всяка една област до областта-еталон по формула 4.

$$RTI_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n (z_{ij} - z_{im})^2}, \quad j=1, 2, \dots, m \quad (4)$$

където:

RTI_j е комплексният индекс за развитието на туризма в $j^{\text{тата}}$ област, наречен „Областен туристически индекс“;

z_{ij} – нормираната стойност на $i^{\text{тия}}$ показател за $j^{\text{тата}}$ област;

z_{im} – нормираната стойност на $i^{\text{тия}}$ показател за областта-еталон.

Стойността на комплексния индекс отразява разстоянието на всяка една област до областта-еталон. Колкото стойността на индекса е по-малко, толкова разстоянието на областта до областта-еталон е по-малко. И обратно, колкото стойността на индекса е по-голяма, толкова областта е по-далеч от областта-еталон. Областният туристически индекс позволява да се направи класация на областите, даваща еднозначна оценка за развитието на областите през съответната година. Индексът е подходящ и за групиране на областите с цел

определяне от областта-лидер и идентифициране на областите с добро развитие на туризма и на областите, които трябва да се обърне внимание, поради установени относителни проблеми в развитието на туризма.

4. РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Разработеният метод за оценка на развитието на областите в България беше приложен за две последователни години – 2017 и 2018 г., резултатите от които за представени в табл. 1.

Табл. 1. Областен туристически индекс на България за 2017 и 2018 г.

Номер	Област	RTI 2018	RTI 2017	Номер	Област	RTI 2018	RTI 2017
1	Варна	3,684	3,266	15	Търговище	9,541	9,664
2	Бургас	3,703	3,338	16	Ямбол	9,545	8,986
3	Добрич	4,880	4,695	17	Разград	9,683	9,808
4	София (столица)	6,058	6,093	18	Силистра	9,790	9,599
5	Благоевград	7,110	7,115	19	Ловеч	9,808	9,568
6	София	7,926	7,736	20	Сливен	9,877	9,799
7	Пловдив	8,178	7,961	21	Кърджали	9,918	9,932
8	Смолян	8,671	8,761	22	Кюстендил	9,932	9,755
9	Пазарджик	8,678	8,422	23	Габрово	9,974	9,750
10	Стара Загора	8,783	8,543	24	Видин	10,001	9,706
11	Русе	8,790	8,589	25	Шумен	10,111	10,028
12	Хасково	8,939	9,065	26	Монтана	10,131	9,925
13	Велико Търново	9,222	9,012	27	Перник	10,177	10,189
14	Плевен	9,500	9,188	28	Враца	10,330	10,036

С цел по-лесно идентифициране и разграничаване на областите с добро развитие на туризма от областите, в които се наблюдават относително по-слаби резултати в областта на развитието на туризма беше извършена групировка по стойностите на областния туристически индекс (фиг. 1).

Резултатите от анализа на Областния туристически индекс (RTI) показва, че областта-лидер в развитието на туризма за 2017 и за 2018 г. е Варна. На територията на областта са разположени два от деветте курортните комплекси с национално значение, а именно „Златни пясъци” и „Св. св. Константин и Елена”. Областта е на първо място по показателя „Относителен дял на реализираните нощувки от чужденци”, което показва, че обл. Варна привлича чуждестранните гости за най-дълъг период в сравнение с останалите области. Анализът на резултатите показва, че лидерското място на областта се дължи и на относително високите стойности по показателите „Приход от едно пренощувано лице”, „Реализирани нощувки от едно пренощувано лице”, „Относителен дял на пренощувалите чужденци” и „Леглаgenoошия на единица място за настаняване”, които не са съществено по-ниски от хипотетичната област-лидер.

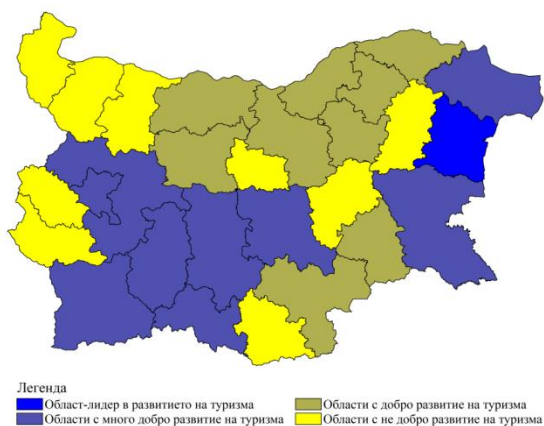
Областите с много добро развитие на туризма са разположени в предимно в Южна и в Източна България и в тази група попадат: Бургас, Добрич, София (столица), Благоевград, София, Пловдив, Смолян, Пазарджик и Стара Загора. Това са области, в които са разположени значителна част от курортите в България, а именно: 77,8% от курортните комплекси с национално значение; 72,2% от балнеолечебните курорти от национално значение; 68,4% от балнеолечебните курорти от местно значение; 80,0% от климатичните планински курорти от национално значение; 70,0% от климатичните планински курорти от местно значение; 83,3% от климатичните морски курорти от национално значение; 81,3% от климатичните морски курорти от местно значение. В групата е обл. Бургас, която е с най-добри стойности по четири показателя: „Места за настаняване”; „Приход от едно пренощувано лице”; „Реализирани нощувки от едно пренощувано лице” и „Относителен дял на пренощувалите чужденци”. Относително по-ниските стойности на показателя „Леглаgenoошия на единица място за настаняване” не позволяват на обл. Бургас да бъде лидер. В тази група е и обл. София (столица), която е с най-добри стойности по два от показателите: „Леглаgenoошия на единица място за настаняване” и „Приход от една реализирана нощувка”. Невъзможността една от тези две области – Бургас и София (столица) – да бъде лидер в годините, за които е проведено изследването е относително по-ниските стойности на наблюдаваните показатели, което ги отдалечава в значително повече от хипотетичната област-еталон в сравнение с обл. Варна.

Групата с добро развитие на туризма включва областите: Русе, Хасково, Велико Търново, Плевен, Търговище, Ямбол, Разград, Силистра и Ловеч. Тук попадат: една област, чийто административен център е

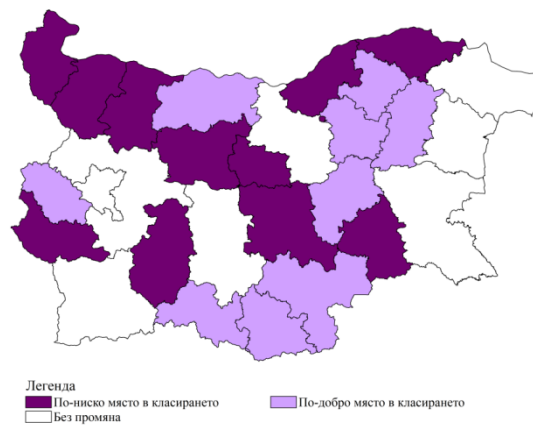
град с население над 100 000 жители – Русе (5 място по брой на населението, 2018) и три области с емблематични за страната туристически забележителности – Велико Търново, Плевен и Ловеч. В области от тази група са съсредоточени: 10,5% от балнеолечебните курорти от национално значение; 11,4% от балнеолечебните курорти от местно значение и 14,0% от климатичните планински курорти от местно значение. Но в тези области няма регистрирани курортни комплекси с национално значение, климатични планински курорти от национално значение, климатични морски курорти от национално значение и климатични морски курорти от местно значение.

Групата със слабо развитие на туризма обхваща областите: Сливен, Кърджали, Кюстендил, Габрово, Видин, Шумен, Монтана, Перник и Враца, и в които се намират: 21,1% от балнеолечебните курорти от национално значение 17,1 от балнеолечебните курорти от местно значение; 20,0% от климатичните планински курорти от национално значение и 16,0% от климатичните планински курорти от местно значение. В тази група няма области с климатични морски курорти нито от национално, нито от местно значение.

Чувствителността на индекса към промени във времето беше проверена, че съпоставяне на класирането на областите за две последователни години – 2017 и 2018 г. (фиг. 2).



Фиг. 1. Областен туристически индекс (RTI) за 2018 г.



Фиг. 2. Промяна в класирането на областите по RTI през 2018 г. в сравнение с 2017 г.

Анализът на резултатите показва, че областта-лидер за двете години е една и съща – обл. Варна. Няма промяна на местата в класацията и за още 7 области, 6 от които са в групата с много добро развитие на туризма, а именно: Бургас (2 място), Добрич (3 място), София (столица) (4 място), Благоевград (5 място), София (6 място) и Пловдив (7 място). Другата област, която не променя мястото си в класацията е обл. Велико Търново (13 място), която според Областния туристически индекс се определя като област с добро развитие на туризма.

Подобряване на мястото в класирането се отчита за девет области, най-значително от които е за обл. Разград – ръст със шест места от 23 място през 2017 г. на 17 място през 2018 г. и преминаване от групата със слабо развитие на туризма в групата с добро развитие на туризма. Значително е подобрението в класацията и за областите: Кърджали (4 места – от 25 място през 2017 г. на 21 място през 2018 г.), Търговище (3 места – от 18 място през 2017 г. на 15 място през 2018 г.) и Смолян (3 места – от 11 място през 2017 г. на 8 място през 2018 г.). Следва да се отбележи, че обл. Смолян също преминава в по-горна група – от групата с добро развитие на туризма в групата на областите с много добро развитие на туризма.

Влошаване на местата в класацията се наблюдава за 11 области. Най-значително е то за обл. Видин (5 места от 19 място през 2017 г. на 24 място през 2018 г.) и за обл. Ямбол (4 места от 12 място през 2017 г. на 16 място през 2018 г.).

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализът на резултатите и показва, че разработеният Областен туристически индекс (RTI) дава възможност за комплексна оценка на устойчивото развитие на туризма на областно ниво. Подборът на показателите, включени в него е подходящ, тъй като измененията в техните стойности дават отражение в рейтинговата листа на областите.

Изследването на промените в местата на областите позволява да се идентифицират областите с относително устойчиво развитие на туризма, това за 2017 г. и 2018 г. са областите, в които са разположени морските курорти – Варна, Бургас и Добрич, областите с административни центрове столицата и големите градове в България – София (столица), Пловдив и Стара Загора, областите, в които са разположение водещите туристически центрове за зимни спортове – Смолян, Благоевград и София, както и област с успешно развитие на балнеолечението и СПА туризма (Пазарджик).

Индексът дава възможност и да се определят областите, в които развитието на туризма не може да бъде определено като добро и като устойчиво. Това са области, които имат потенциал за развитие на алтернативни форми на масовия туризъм, като: обл. Габрово, в която се намира Архитектурно-етнографския комплекс „Етъра” и три климатични планински курорта от местно значение (Трявна, Плачковци и Люляците); обл. Кюстендил, в която се намират най-горещият термален източник в България (Сапарева баня); най-големият манастир в България (Рилския манастир) и Кюстендил, град, подходящ за културен и балнеоложки и Спа туризъм; обл. Видин – подходяща за развитие на културния туризъм (запазената средновековна крепост „Баба Вида” и Белоградчишките скали), пещерен туризъм („Магура”), винен туризъм (ендемичния за страната сорт грозде „Гъмза” и т.н.

Областният туристически индекс е подходящ инструмент за провеждане на активно регионална политика за подпомагане на развитието на устойчив туризъм на местно ниво. Той може да бъде обективен критерий при определяне например на дела на финансовите средства за сметка на общините при кандидатстване за финансиране по национални и международни програми, като той зависи от групата в която попада съответната община/област в класацията. За общините от областите с не добро развитие на туризма този дял би могъл да бъде и 0%, ако фокусът на проектите е насочен към привличане на чуждестранни гости, стимулиране на по-дълъг престой в съответните общини/области и увеличаване на капацитета на местата за настаняване за посрещане на гости.

БЛАГОДАРНОСТ

Настоящото изследване е реализирано с помощта на Проект BG05M2OP001-2.009-0034 „Подкрепа за развитието на научния капацитет в Лесотехнически университет”, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж”, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове и на Проект № КИТ-06-М26/2 „Изследване на регионалните и местните социално-икономически неравенства в България (ReLoSEIn), от 13.12.2018 г., финансиран от фонд „Научни изследвания”.

ЛИТЕРАТУРА

- Aronsson, L. (2000). *The development of sustainable tourism*. Continuum.
- Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of tourism research*, 39(2), 528-546.
- Calderwood, L., Soshkin, M (2019) The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019, World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf
- Deery, M., Jago, L., Harris, C., & Liburd, J. (2018). Work Life Balance for Sustainable Tourism Development. In *Collaboration for Sustainable Tourism Development* (pp. 151-167). Goodfellow Publishers Ltd.
- Della Corte, V., C. D'Andrea, I. Savastano, and P. Zamparelli (2017). Smart Cities and Destination Management: Impacts and Opportunities for Tourism Competitiveness. *European Journal of Tourism Research*, 17, pp. 7-27
- Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-17.
- McLoughlin, E., J. Hanrahan, A. Duddy, S. Duffy (2018) European tourism indicator system for sustainable destination management in county Donegal, Ireland. *European Journal of Tourism Research*, 20, pp. 78-91
- Rachão, S., Z. Breda, C. Fernandes and V. Joukes (2019) Food tourism and regional development: A systematic literature review. *European Journal of Tourism Research*, 21, pp. 33-49
- Richards, G., & Hall, D. (Eds.). (2003). *Tourism and sustainable community development* (Vol. 7). Psychology Press.
- Teodoro, A., I. Dinis, O. Simões, G. Gomes (2017) Success factors for small rural tourism units: an exploratory study in the Portuguese region of Serra da Estrela. *European Journal of Tourism Research*, 17, pp. 136-148
- Torres-Delgado, A., & Palomeque, F. L. (2018). The ISOST index: A tool for studying sustainable tourism. *Journal of destination marketing & management*, 8, 281-289.